

עמר דוד / עבודת זר בבמה

בזמן היתר הבמות יכול היה האינדיבידואל באשר הוא לבטא את רגשותיו הדתיים בצורה פולחנית כל אימת שהיה חפץ בכך, אך ברוך הוא וברוך שמו שציוונו ואסר עלינו לשחוט מחוץ להר שבו בחר לשכן את שמו הגדול. יתכן שתפישה פולחנית זו לא היתה אידיאלית, אך מהדיונים התנאיים והתלמודיים סביב גדריה ואופיה נלמדים עקרונות חשובים ביחס לעבודה בביתו שיבנה במהרה בימינו. כדי לאבחן בצורה מדויקת ומבוררת את היחסים שבין העבודות הפולחניות השונות, חובה עלינו ליסד מספר הגדרות בסיסיות ולעמוד על מספר מושגים עקרוניים, השייכים ומסדירים את דיני העבודה הזאת. שני נושאים מרכזיים יעסיקו אותנו בדיון זה, הבא להגדיר ולבחון את עבודתו של הזר בבמות אלו:

- א. הגדרתה של הבמה כמקום עבודה על פי ההשלכות של הגדרה זו בדינים השונים.
 - ב. הגדרתה של העבודה בבמה ביחס להגדרת קיום העבודה המוסדר בבית המקדש.
- על פי שני כיוונים אלו נוכל לעמוד על טיבה של עבודת הזר בבמה, גדריה ואופיה.

א. במה – מזבח?

כפי שהגדרנו, ראשית, שומה עלינו לדון בהגדרת הבמה כמקום 'מזבחי' שעליו קרבים קרבנות. האסוציאציה הראשונית תעלה לפנינו את הבמה כמקום נטול כללים שבו ראשי האדם לעשות ככל העולה על רוחו, ובלבד שיעמוד בסטנדרטים מינימליים כדי להגדיר את מעשיו כבעלי השלכה 'קרבנית', ועל ידם הוא יכול לצאת ידי חובה במצוות שונות שבהן הוא מחויב. לכאורה, אותה אבחנה טבעית תכניס את הבמה תחת הכותרת 'מקום פורקן ליצרים פולחניים', אך כל קשר ודמיון בינה לבין מזבח מוסדר הינו מקרי בהחלט. אלא, שבפרק האחרון ממסכת זבחים, המשנה האחרונה עורכת דמיון ובוחנת את ההבדלים בין התכונות והדרישות הבסיסיות הקיימות בבמה גדולה לבין קיומן בבמה קטנה:

מה בין במת יחיד לבמת צבור? סמיכה ושחיטת צפון ומתן סביב ותנופה והגשה. רבי יהודה אומר אין מנחה בבמה. וכיהון ובגדי שרת וכלי שרת וריח ניהוח ומחיצה בדמים ורחוץ ידים ורגלים אבל הזמן והנתר והטמא שוים בזה ובזה.

(משנה זבחים י"ד, י')

מתוך קוי דמיון אלו שמציגה המשנה, קשה שלא להעלות את השאלה המעקצצת על קצה הלשון – האם אכן מדובר על אותה במה שמצטיירת בדמיוננו כמקום הקרבה ארעי וחסר

חשיבות עצמית, שכל מטרתו היא לשרת את שאיפותיו של האדם ולספק את צרכיו הפולחניים!?

המשנה מבחינה בנקודות ספציפיות בין במה קטנה לבמה גדולה, וממילא מניחה כי מדובר על מודלים דומים של מזבחות, מלבד אותם הבדלים נקודתיים שהמשנה פירטה, ולא מודל ארעי ופרוץ כפי שהעלנו באסוציאציה הראשונית.¹

בהקשר זה, יש לבחון את ההצגה של דין זה בתוספתא (פי"ג), המלמדת בשתי הלכות עוקבות על היחס בין במה קטנה לבין במה גדולה, ובכל הלכה יחס זה נבחן מנקודת מבט שונה. ההלכה הראשונה דומה למשנה שלנו, ומציגה את ההבדלים בין שתי הבמות:

אלו דברים שבין במה גדולה לבמה קטנה – קרן וכבש ויסוד בבמה גדולה, אין קרן וכבש ויסוד בבמה קטנה, כיור וכונו בבמה גדולה, אין כיור וכונו בבמה קטנה.

(תוספתא זבחים, י"ג, י"ז)

אלא שההלכה הבאה בוחנת את היחס בין הבמות בפרספקטיבה הפוכה לחלוטין, ומבררת מהן נקודות הדמיון בין שתי הבמות:

אלו דברים ששוות במה גדולה לבמה קטנה – שחיטה בבמה גדולה, שחיטה בבמה קטנה, הפשט ונתוח בבמה גדולה, הפשט וניתוח בבמה קטנה, דם מתיר מכשיר ומפגל בבמה גדולה, דם מכשיר בבמה קטנה, מום פוסל בבמה גדולה, מום פוסל בבמה קטנה, חוץ לזמנו בבמה גדולה, חוץ לזמנו בבמה קטנה.

לכאורה, מוצבת בפנינו בעיה קשה, שהרי הצגנו את שתי הגישות השללו לבמה כגישות מנוגדות, והתוספתא מציגה את שתיהן בהלכה אחת אחר חברתה בנשימה אחת, וללא הסתייגות מאחת מן הגישות. ניתן להציע שהתוספתא רואה בבמה כבעלת הגדרה מורכבת בעולם המזבחות: מחד גיסא, קיומה של הבמה כמקום שיש ביכלתו להכיל קרבנות לה', מדמה אותה לבמה גדולה (ה"ז) כנאמר במשנתנו. אך מצד שני, הבמה היא מקום פולחן עצמאי (ה"ח), שמלבד ביצוע מספר מצוות פולחניות אין לה תוכן נוסף. על

¹ ניתן לומר שהלכה זו מייצגת את הסיפא של המשנה, הבוחנת שלשה פסולים שקיימים אף בבמה קטנה – זמן, נותר וטמא, כאשר ההלכה בתוספתא מרחיבה את מכלול הדינים הדומים בין שתי הבמות. מדיוק בלשון המשנה נראה להגיד אחרת: המשנה בסופה יצרה ניגודיות בין הדינים השונים בשתי הבמות לבין לבין אלו הדומים, וכתבה "אבל". מדיוק זה, נראה שכהמשך להבדלים בין הבמות היה עולה על דעתנו לומר שאף שלושת המרכיבים הללו בהקרבה שונים, אלא שהמשנה רצתה להסב את תשומת ליבנו שאין הדבר כן, ולכן ישנו צורך להדגיש אותם כחריגים ביחס למערכת ההקרבה בבמה הקטנה.

כן, הגדרתה כחלק 'רגיל' מעולם המזבחות אינה מדויקת, אלא היא חלק שולי ו'מרדני' אם כי יש בו מעט מן הלגיטימיות.² להלן נשרטט קווי מנחים בתפישת הבמה כמקום הקרבה.

ב. לפני ה' – לרצונכם?

חלק מהותי מעבודת הקרבנות ודרך השירות, נטבע מעצם קיומם לפני ה' – בביתו. קריטריון חשוב זה הוא שמנפק לקרבן את זהותו השלמה, ומתבטא במספר מופעים: סמיכה, שחיטת צפון, תנופת חזה ושוק בשלמים, ועוד.³ מבחינת הלכות אלו, עולה כי התנאי שהעבודה תוגדר "לפני ה'", אינו קיים בבמה, וזאת מכיון שבעצם הגדרת הבמה, בחפצא שלה, חסר בה אותו ממד של "לפני ה'". כעת, נדגים זאת ונראה ששני פסולים מרכזיים בעבודת המקדש, אינם מהווים כלל בעיה בעבודה בבמה, בדיוק מסיבה זו – הבמה אינה דורשת מעמד של "לפני ה'" כדי ליצוק תוכן לקרבן הקרב בה.

1. יושב

המשנה בתחילת פרק ב' העוסקת בפסולי עבודה, מונה את הכהן היושב משעת קבלה ואילך כאחד מהם. בגמרא מסבירים האמוראים את סיבת הפסול של עבודה בישיבה:

אמר רבא אמר רב נחמן אמר קרא לעמוד לשרת לעמידה בחרתיו ולא לישיבה

(זבחים כג:)

אמנם רש"י (ד"ה 'לא לישיבה') הבין מכאן שבעיית היושב היא הגדרתו כ'זר', שהרי בצורת שירות כזאת הקב"ה לא בחר בו לעבוד, אך ההבנה הפשוטה בסוגיה היא דווקא שבעיית היושב היא בגישה שלו כלפי המקדש, ולכן הוא לא ראוי לשרת כאשר הוא בא בגישה כזאת, ולא בגלל שאלת הגדרתו כחלק מצוות העובדים של בית המקדש:

כשאמר שלא נבחר בישיבה אין במשמע שיהא זר אלא שאינו מן המוכחר⁴

(ר"ן, סנהדרין פ"ד, א ד"ה 'לעמידה')

הבנה זו עולה בקנה אחד עם דברי הגמרא בתחילת פ"ב בזבחים, המבררת ומגדירה את פסול ה'זר' ומנסה להשוותו לפסולים אחרים על ידי אבחון הגדרתם בעבודה ב'במה',

² כמו כן, ודאי שניתן היה להציע שהבמה ביסודה איננה מקום הקרבה לגיטימי כלל וכלל, אלא שלעתים התורה הכירה בצרכיו הפולחניים של האדם ולא רק בשאיפותיו הפולחניות, ומפאת צורך זה יצרה למענו פורמט 'מזבחי' קטן הגלום באותה במה קטנה חיצונית ונדחת (יתכן אף שכיוון זה עולה מדברי הצפנת פענח, פ"ו מהל' ערכין ה"ח), אלא שהגבלת הבמה למקום שיכול להכיל רק קרבנות "הנידרים" ונידבים" (כלשון המשנה בפ"א ממגילה) יגדירו אותה כמקום אחר לגמרי, ולא כמקום בעל פוטנציאל 'מזבחי', ובהמשך בע"ה נרחיב מעט.

³ כמו בא בזבחים ק"ט, ב
⁴ וכן מביא היד רמ"ה על אתר: "והיינו דקאמרינן לעבודה בחרתיו לרצות עבודתו ולא לישיבה" (פג: ד"ה 'ערל').

כאשר הגמרא מניחה שהיושב כשר לעבודה בבמה. הגמרא מבררת את סיבת ההכשר של ישיבה בבמה, ומעלה שכל סיבת הפסול בישיבה נובעת מהגדרה בסיסית של 'חוסר רצינות' שהיושב משדר:

ויושב דכשר בכמה מנלן אמר קרא לעמוד לפני ה' לשרתו לפני ה' ולא לפני במה

(זבחים ט"ז, א)

והסביר הרמב"ם בפיהמ"ש שהבעיה בישיבה היא מטעם הגדרת המעמד כלפני הקב"ה, ובעטיה חל איסור הישיבה אפילו בשעת קידוש ידיים ורגליים, ולא רק מצד ההגדרה האיסורית של היושב בשעת העבודה:⁵

ואינו יושב על הארץ לפי שאין ישיבה בשעת העבודות שנאמר לעמוד לפני ה'

(פיהמ"ש זבחים ב', א)

אם כן, נראה שהסברה העיקרית בגינה פסול 'יושב' לא קיים בבמה, היא מפני שהבמה אינה מוכרת כמקום בו קיים ממד של "לפני ה'", וממילא לא מוטל על האדם העובד בה לעמוד בשעת העבודה.

⁵ יש להעיר שמעבר לפסול הגישה שהצגנו, הרמב"ם ממשיך בפירוש המשנה בדין 'יושב', ומסביר כך: "יושב, לאמרו יתעלה לעמוד לשרת, לא תהא עבודה אלא מעומד". משתמע שישנו חיוב לעמוד גם מדיני העבודה, ולא רק מדיני הגישה. הבנה זו עולה אף מדרשת הגמרא על חיוב עמידה בשעת ברכת כהנים: "תניא אידך כה תברכו בעמידה אתה אומר בעמידה או אינו אלא אפי' בישיבה [...] ר' נתן אומר אינו צריך הרי הוא אומר לשרתו ולברך בשמו מה משרת בעמידה אף מברך בעמידה ומשרת גופיה מנלן דכתיב לעמוד לשרת" (סוטה ל"ח, א). מכאן שיש מקור מרכזי המלמד על חיוב עמידה בשעת העבודה עצמה, ומקור 'משני' המלמד על גישה בשעת עשיית פעולות כהונה שהקב"ה 'מעורב בהן'. בספר 'זית רענן' על הילקוף"ש העלה את התהיה מדוע יש צורך בשתי ילפותות על חיוב עמידה, הרי סוף סוף משתייהן נלמד חיוב עמידה בשעת שירות "לפני ה'" אף אם הוא מגיע בפורמטים שונים, ותירץ שבה"א היינו לומדים ש"לפני ה'" שנאמר בפסוק 'לשרתו ולברך בשמו' הכוונה דווקא ב'לפני ולפנים' ולא בכל פעולה הנעשית לפני ה', ולכן יש צורך בילפותא שניה ללמד שהחיוב קיים גם במזבח החיצון אע"ג שהוא לא "לפני ה'". בשו"ת 'שבות יעקב' (ח"ב סי' א) דן בסברתו זו של ה'זית רענן', ובסוף משאו מתנו בדבריו, בוחר לפרוך את קושייתו של ה'זית רענן' מעיקרה על פי החילוק בין הפסוקים, כאשר הפסוק שממנו נלמד הדין משירות לברכה עוסק בכלל בדין נשיאת הארון, לעומת הפסוק שממנו לומדת הגמרא בסוטה את מוקד חיוב העמידה בשעת העבודה העוסק בגוף העבודה. אם נבחן היטב את דברי ה'שבות יעקב' תעלה ההבנה שהגמרא בזבחים (דף ט"ז, א) בחרה לציין את היתר הישיבה בבמה מהפסוק שאותו ה'שבות יעקב' ציין כפסוק שאין בו כפל כי הוא לא עוסק בדין עבודה, אלא בדין נשיאת הארון. מדוע נלמד מפסוק שכזה שבו מבחין ה'שבות יעקב' שכלל לא קיים בו דין של עבודה לדיני עבודה בבמה והיחס בינה לבין העבודה על המזבח? העולה מכאן, שדין נשיאת הארון עוסק בשאלת היחס לכלי המקדש ולקדשים, בניגוד לפסוק המחייב עמידה בשעת עבודה מדין עבודה ולא רק כדין ב'ביאת מקדש'.

2. שתוי יין

פסול נוסף בעובד המחלל את העבודה הוא 'שתוי יין', כאשר אופי החילול נלמד מההיקש בין הפסוק האוסר על בני אהרון לגשת לעבוד שתויי יין, לבין הפסוק 'להבדיל בין הקדש ובין החול':

מנין לשתויי יין שאם עבד חילל? תלמוד לומר יין ושכר אל תשת וגו' ולהבדיל בין הקודש ובין החול (זבחים י"ז, ב)

מסברה היה נראה לומר שאיסור עבודה בשכרות הינו הרחקה גרידא מטעויות ושאר דברים לא נעימים שעלולים להיווצר כתוצאה משכרות העובד, כפי שעולה מדברי הראשונים⁶:

והטעם בצואה הזאת עתה, שלא יתעה הכהן בשכרות היין ויבא לידי מחשבה שאינה כהוגן וימות בה, כאשר עשו בניו. (רמב"ן ויקרא י, ט)

לפי הבנה זו, היה נראה לומר שאיסור עבודה בשכרות קיים אף בבמה, אם נניח לרגע שמתבצעים גם בה מוטיבים של 'עבודה', משום שהחשש בלבול ולמחשבות שאינן כהוגן רלוונטי גם אליה. אלא שמוקד האיסור אינו תלוי כלל בדעת האדם ובישובה, אלא בגישה למקום הקודש, ועל כן מסביר הרמב"ם שאף מי שנכנס סתם בשכרות בין האולם ולמזבח לוקה מדין 'שתוי יין':

יראה לי שכל כהן הכשר לעבודה אם נכנס מן המזבח ולפנים והוא שתוי יין או שכור משאר המשכרין [...] אף על פי שלא עבד עבודה הרי זה לוקה, הואיל והוא ראוי לעבודה ונכנס בשעת העבודה מנוול ככה והרי הוא מוזהר שלא יכנס' (הל' ביאת המקדש א', טו)

לפי הבנה זו, יש לטעון שמוקד הבעיה בהימצאות משרת שתוי במקדש הוא בהסתובבות בזויה "לפני ה'"⁷.

⁶ מדברי הרמב"ם (הלכות ביאת מקדש, א', ג) והחינוך (מצוה קנב) נראה שסברה זו שוזרת בתוכה גם את האיסור השני הנלמד מפסוקים אלו – הוראה בשכרות, האסורה משום שדעתו אינה מיושבת מספיק בכדי להורות הלכה: 'אפילו אכל תמרים או שתה חלב ונשתבשה דעתו מעט אל יורה שנאמר ולהורות את בני ישראל', וכן הביא בחינוך: 'וכשם שאסור לכהן לבוא למקדש מפני השכרות כך אסור לכל אדם בין כהן בין ישראל, להורות כשהוא שתוי, אפילו שתה דבש תמרים או חלב ונתבלבלה דעתו אל יורה'.

⁷ את הטענה שכניסה כזאת בעייתית מדין "לפני ה'" כתב במפורש האו"ש בפירקין בה"ז בהסבר לאיסור שהרמב"ם (ה"ז) מניח שהוא ברור לגמרי בכניסה למקדש פרועי ראש, שתויי יין וכד', על אף שהדברים נאמרים מסברה כפי שמסביר הכס"מ על אתר.

אמנם, הרמב"ן סבור שלא זו יתקיים רק בשעת ההקרבה ולא בכל ביאה, אך גם לדעתו, האיסור עצמו נובע מדין 'ביאת מקדש' ולא מדין 'עבודה', אלא שיש צורך לעגן את הביאה למקדש במוקד משמעותי שיגדיר, בריש גלי, שאותה הביאה בעייתית:

והנראה לפי ההקש הזה, שאין הכהן חייב מיתה בגישת המזבח ולא בכיאת האהל
אלא אם כן עבר שם עבודה.

משמע מדבריו שחיוב המיתה נובע מהגישה ומהביאה, אלא שהוא יחול רק כאשר הכהן עובד, ולא בביאה ריקנית.

יש לדון בשיטת הראב"ד החולק להדיא על סברת הרמב"ם והרמב"ן, וטוען שהלאו וחיוב המיתה נובעים מדין העבודה ולא מדין 'ביאת מקדש', ולכן התורה מדגישה את הבעייתיות באהל מועד מפאת היותו מקום המזבח:

א"א זה לא מצאתיו אלא כשהוא קרב למזבח שכך שנו בתורת כהנים בבאכם אל אהל
מועד [אין לי אלא אוהל מועד מנין לעשות מזבח כאהל מועד] ת"ל אתה ובניך אתך
וגו' וכן יציאה כביאה מאתך מ"מ מזבח קאמר

(השגות הראב"ד, הל' ביאת המקדש א', טו)

עכ"ז, אף בסברת הראב"ד יש לומר שבעיה זו אינה קיימת כלל בבמה, מפני שאף שלדידה האיסור ממוקד במזבח ולא ב'גישת' העובד, הוא עדיין שייך רק ב'מזבח' המסורתי ולא מחוצה לו – כפי שמביא הראב"ד בשם הספרא את ההיקש בין המזבח לאהל מועד. ניתן יהיה להסביר הבנה זו או בכך שטעויות הנעשות בעבודות שונות המתבצעות מחוץ למקדש אינן 'קריטיות',⁸ או לחלופין, ניתן יהיה לומר שעבודה מחוץ למקדש היא בעלת משמעות 'עבודתית' פחותה, וממילא האיסור לעשות אותה שתוי יין הוא אולי בגדר המלצה חמה ותו לא.

נראה אם כן, שבין כה וכה הפורמט של איסורי עבודת שתוי יין לא קיים בבמה, ולכן, אם נאמץ את הסברה המהותית של הרמב"ם והרמב"ן, נוכל להסיק שבעייתיות זו הנובעת מהגדרת המזבח כ"לפני ה'" אינה קיימת כלל בבמה, מכיון שכמקום הקרבה, ממד זה כלל לא קיים בו, וממילא לא יהיה רלוונטי כלפי הקדשים העולים בו.

ג. על ההרים הרמים ועל הגבעות

אנקדוטה נוספת שבעזרתה ניתן לשרטט את קוי המתאר הפולחניים של הבמה, היא שאלת הפורמאליות הקיימת בהקרבה זו. המשנה העוסקת באיסור הקרבה מחוץ למקדש,

⁸ ולפי הבנה זו יהיה צורך לבחון מהי משמעות אמירה זו ביחס לאכילת תרומה הנחשבת כ'עבודה' על פי הגמרא בפסחים ע"ב, ב

מציגה מחלוקת תנאים בשאלה מהי 'העלאה' שיש בה איסור: האם העלאה נקראת כל עבודה פולחנית באשר היא, הנעשית בכל מקום שתאווה נפשו של האדם להקריב, או שמא יש צורך להגדיר – על ידי בנין כלשהו – את המקום כמקום שמכיל מעשי פולחן כדי שהפולחן יחשב כ'העלאה בחוץ':

רבי יוסי אומר אינו חייב אלא אחת ואינו חייב עד שיעלה לראש המזבח רבי שמעון אומר אפילו העלה על הסלע או על האבן חייב (זבחים י"ג, ג)

בגמרא מציגים האמוראים את מקורות הלימוד של שתי שיטות התנאים:⁹ רב הונא מסביר שר' יוסי למד את דין הקרבה בבמה מנח, וכמו שנח בנה מזבח כדי להקריב, כך תמיד כדי להגדיר 'העלאה' בחוץ, יש צורך לבנות בנין המגדיר את המקום כמיועד להקרבה:

אמר רב הונא מאי טעמא דרבי יוסי דכתיב ויבן נח מזבח לה' (זבחים ק"ח, ב)

את סברת ר' שמעון מסביר ר' יוחנן כלימוד ממנוח אבי שמשון שהקריב גדי עזים ומנחה בשעת התגלות המלאך אליו, אך לא עשה זאת בבמה מסודרת, אלא העלה אותם על סלע אקראי:

א"ר יוחנן מ"ט דר"ש דכתיב ויקח מנוח את גדי העזים ואת המנחה ויעל על הצור לה'

אמנם, מחלוקת התנאים היא בשאלה מתי המקריב עובר על איסור; אך יש להסיק משאלה זו מהו גדרה של הבמה הפורמאלית, שהרי נקודת המחלוקת היא בשאלה האם ניתן לעבור על איסור העלאה בחוץ ללא מוסד פולחני מתאים. ממילא, יש להסיק ממחלוקת התנאים מהו גדרה של 'במה' – האם במה היא מבנה מוסדר שמיועד למטרה פולחנית (גם אם באורח זמני), או שמא מאחר שמטרה פולחנית זו אינה מוגדרת, גם מקום ה'עבודה' אינו צריך להיות מוגדר, עד כדי כך שאפשר להקריב אפילו על הצור ועל הסלע המזדמנים.

להלכה, נקט הרמב"ם כשיטת ר' יוסי (ומהמשך הסוגיה נראה שגם הגמרא נקטה כך),¹⁰ ונראה אם כן לפי מה שהעלינו, שכדי להגדיר מעשה עבודה 'בחוץ', יש להגדיר קודם את מקום העבודה בצורה פורמאלית כמקום הקרבה.¹¹

⁹ בספרא (אחרי מות פרשה ו פ"ט אות ז) מחלוקת זו מובאת בין ר' מאיר הסבור כשיטת ר' שמעון במשנתנו, לבין ר' ישמעאל הסבור כשיטת ר' יוסי.

¹⁰ הרמב"ם פסק הלכה בריש פ"ט מהל' מעשה הקרבנות כר' יוסי, ונראה שאף פשט הסוגיה מוביל למסקנה זו, שהרי בהמשך הסוגיה לאחר הקושיות והתירוצים של שתי השיטות אחת על חברתה, שואל ר' יוסי בר חנינא האם קרן, כבש יסוד וריבוע מעכבים בבמה. ההנחה היא שלולא שהיינו מחייבים שבמה תהיה מבנה בעל הגדרה פורמאלית, לא היתה עולה ה"א לשאול האם קרן וכבש יסוד מעכבים בבמה.

¹¹ אולם, מדברי הרמב"ם עצמו בפיהמ"ש עולה כיוון שונה מעט. הרמב"ם בהסבר שיטתו של ר' יוסי לא מגדיר שללא בנין מוגדר המעשה שעושה האדם לא נחשב 'העלאה', אלא הרמב"ם טוען שמעשה זה מגדיר את הבהמה הקרבה מחדש: "ועוד אומר ר' יוסי שאינו נקרא קרבן

ד. במת – יחיד!

קריטריון נוסף שעל פיו ניתן להציג את קוי המתאר של הבמה הוא סוג הקרבנות העולים בבמה. המשנה קובעת הגדרה בסיסית ומבצעת חלוקה גסה בין קרבנות שיעלו במשכן, לבין אלו שיעלו בבמות היחידים במקומותיהם – קרבנות ציבור יקרו במשכן, בעוד שקרבנות היחיד יעלו בבמות. בנוסף, מרחיבה המשנה את סוג הקרבנות שיעלו במשכן, ומחדשת שאף קרבן יחיד שיקרא עליו שם 'משכן' יקרב במשכן מלכתחילה, על אף הגדרתו הבסיסית כקרבן יחיד:

קרבנות הצבור קרבין במשכן וקרבנות היחיד בכמה קרבנות היחיד שהוקדשו למשכן

יקרבו במשכן ואם הקריבין בכמה פטור (זבחים י"ד, י')

דין זה מופיע גם במשנה במסכת מגילה בפורמט מעט שונה, המדגישה את המוטיבים המבדילים בין הקרבנות העולים בבמת יחיד, לבין אלו העולים בבמת ציבור:

אין בין במה גדולה לבמה קטנה אלא פסחים (מגילה א', י')

הגמרא מסבירה שתנאי דמתניתין הוא ר"ש, ובשיטתו קרבים בבמה גדולה רק חובות שקבוע להן זמן (כגון תמידין ומוספין), אך קרבנות חובה שאין להם זמן קבוע, קרבים רק במזבח. ממילא עולה מכאן שבבמה קטנה קרבים רק קרבנות 'נדר ונדבה', כפי שעולה מהמשך המשנה בענין היחס בין קדשים הקרבים בבמה לבין קדשים שאינם קרבים בבמה:

זה הכלל כל שהוא נידר ונידב קרב בכמה וכל שאינו לא נידר ולא נידב אינו קרב

בבמה

מדברי רש"י בסוגיה בזבחים,¹² עולה שהכלל נאמר בעקבות מסקנות המשנה משיטת ר' שמעון, ועל כן המשך המשנה שייך רק בבמה קטנה. אמירה זו מקרבת אותנו אל ההבנה שהבמה, באופייה כמקום הקרבה, אינה משמשת כמוקד 'מזבחי', על אף הכללים שיש לנהוג בה בשעת ההקרבה,¹³ אלא מהווה מקום לפורקן יצריו הפולחניים ומימוש רצונותיו הדתיים של האדם אל מול בוראו, שהרי הקרבנות היחידים שעולים בה הם נדרים ונדבות.

ואפילו בחוץ כי אם על מזבח, לומד מנח שנאמר בו ויבן נח מזבח (פירוש המשנה לרמב"ם זבחים י"ג, ג, וצ"ע).

¹² "כל הנידר והנידב קרב בבמה – קטנה דאילו בבמה גדולה ע"כ קרבו חובות צבור דכתיב ויעשו את הפסח בגלגל אלא בקטנה ואמר דקרבי נדרים ונדבות ולא חובות ובתורת כהנים תני לה בהדיא לר' מאיר" (ק"ז, א). וכן בהמשך, רש"י כבר משנה מלשון הש"ס, וכותב "כל שאין נידר ונידב אין קרב בבמה קטנה".

¹³ מבלי להיכנס יותר מדי לדיון, הקרבת עולת הנדבה לדוגמה צריכה לעמוד בכללים של עולת נדבה, ולא משנה שהיא לא נעשית במעמד פורמאלי של מקום מקודש או מול הארון, שהרי למדנו בתוספתא: "אלו דברים ששוות במה גדולה לבמה קטנה שחיטה בבמה גדולה שחיטה בבמה קטנה הפשט ונתוח בבמה גדולה הפשט וניתוח בבמה קטנה דם מתיר מכשיר ומפגל

הבנה זו מתחזקת ביתר שאת בעקבות הניסוח שבו משתמשת הגמרא ביחס לקרבנות הקרבים בבמה – 'ישרות':

וחכמים אומרים כל שהצבור מקריבין באהל וכו' מאי טעמייהו דרבנן אמר קרא איש הישר בעיניו יעשה איש ישרות הוא דליקרוב חובות לא ליקרוב וצבור אפי' חובות ליקרוב.
(זבחים קי"ז, ב)

על פי הבנת הגמרא, הכתוב מגדיר את סוג הקרבנות הללו כ'איש הישר בעיניו יעשה', וממילא הגמרא רואה בו ממד של מחויבות בין אדם לבוראו באספקט האישי ואפילו חתרני של הקשר, שהרי האדם עושה ככל העולה על רוחו, כישר בעיניו, אך לא מעבר לכך – שהרי החובות הן חלק מעולם מסודר ומוסדר בעל כללים ברורים ונוקשים, ולא ניתן לאפיין אותן בביטוי 'איש הישר בעיניו'.¹⁴

ה. סיכום ביניים

חקרנו בהגדרת הבמה – האם מדובר על 'מיני מזבח' ויש להתנהג כלפיו בהתאם, או שמא מדובר על מקום הקרבה אישי בעל אופי עצמאי. בתוספתא בפ"ג ראינו ששני המוטיבים הללו קיימים בבמה ומתפקדים בו-זמנית. לעומת זאת, ראינו ששירות ורמת התייחסות ראויה אינה קיימת בעבודה בה, הן מדין יושב, והן מהיתר לשרת בה שתוי יין, וממילא הבנו שממד של "לפני ה'" אינו קיים בהגדרת ה'מזבחות' שלה. עם כל זאת, ראינו שהצורך בפורמאליות חשוב ומהותי גם בבמה, וללא הקדשת מאמצים להעלאה במקום

בבמה גדולה דם מכשיר בבמה קטנה מוסל בבמה גדולה מוסל בבמה קטנה חוץ לזמנו בבמה גדולה חוץ לזמנו בבמה קטנה" (תוספתא, צוקרמאנדל, זבחים י"ג, יח).
¹⁴ הבנה זו מעלים ה'תורה תמימה' (דברים, יב הע' לב) – "ומדאמר בלשון יחיד איש כל הישר בעיניו, ולא ככל אשר היה ישר בעיניכם, משמע דישרות [כלומר קרבנות רשות, ואמר בלשון ישרות המורה על פעולה בלתי חיובית, כי אם שעושה אותה האדם מאשר ישרה בעיניו] הותרו רק ליחידים", והרש"ר הירש (דברים פ"ב פס' ח) – "על אותה תקופה הוא אומר כאן: לא תעשו ככל אשר אנחנו עשים פה היום, וזה פירוש הדברים: בתקופת ה'דרישה לשכנו' עתידים אתם להקריב קרבנות בכל מקום ומקומות הקרבן לא יבחרו על פי ה', אלא אתם תבחרו בהם ותקימו בהם 'במות' כראות עיניכם. אולם אל תעשו במקומות האלה את כל מה שאנחנו עושים היום כאן, במדבר, באהל מועד הנווד עמנו, ואשר ה' שוכן בו בקרבנו עם תורתו; אלא עשו רק "איש כל - הישר בעיניו": כדרך שהמקום נקבע על פי בחירתכם, כן תקריבו קרבנות רק כבחרתכם, כראות עיניכם; ומשום כך תקריבו רק נדרים ונדבות ולא חטאות ואשמות: אמר להו משה לישראל כי עייליתו לארץ ישרות תקריבו חובות לא תקריבו".

יש להעיר שהגרי"ז בחדושו על הסוגיות אבחן שעל פי הילפותא של חכמים דין הקרבת ישרות בבמה אינו נובע מחיסרון ביכולת של הבמה להכיל חובות או קרבנות ציבור, אלא באיסור על הבעלים: "דהנה בהך דינא דלרבנן ור"מ חובות דיחיד לא קרבי אפילו בבמה גדולה ילפינן לה (לעיל קיז ע"ב) מקרא דאיש הישר בעיניו יעשה איש ישרות הוא דליקרוב חובות לא ליקרוב דנאמר בזה דין על הבעלים שאין הוא עצמו יכול להקריב אלא ישרות ולא חובות, ואפי' בגדולה אין היחיד מקריב חובות, נמצא דאין זה דין בבמה דהך מקום ממועט מהקרבת חובות אלא הוא דין על הבעלים שאין יכולין להקריב רק נדבות ולא חובות, אבל הבמה גדולה בעצמה הוי שפיר מקום הקרבה גם לחובות בשל ציבור" (חידושי הגרי"ז זבחים קי"ט, א).

מוסדר (בנין ולא על הצור), אין לה דין 'במה'. הבנות אלו חתמנו מעין השאלה בה פתחנו – האם הבמה כמקום משמשת כ'מקום הקרבה לגיטימי' – על פי בחינה קצרה של סוגי הקרבנות העולים בה, אך ראינו שיש בה הרבה יותר מן ה'חתרנות', שמטרתה לאפשר את פריקת יצריו הפולחניים של האדם.

ו. 'עבודה' בבמה...?

לאחר שחקרנו בהגדרת הבמה, כדי לאבחן את מעמדו של הזר כעובד יש לבחון בכלל את גדרי העבודה בבמה, כאשר השאלה המנחה היא האם עבודה בבמה מהווה פורמט מקביל למקדש, או שמא מדובר במסלול פולחני שונה. בשאלה זו נדון בעזרת גדרי ההקרבה שונים,¹⁵ ובעיקר בעזרת בחינת מקריבים שונים בבמה.

1. עבודת לילה

הגמרא בסוף זבחים מביאה מחלוקת רב ושמואל האם ניתן לשחוט בלילה בבמה קטנה. שיטה אחת סבורה שניתן לשחוט קדשים בבמה בלילה, ומוכיחה זאת מהקרבת שהקריבו העם ושואל – בלילה, והשיטה החולקת סבורה שהמדובר הוא בשחיטת 'חולין', וממילא אף בבמה יש איסור שחיטת קדשים בלילה:¹⁶

איתמר שחיטת לילה בבמת יחיד רב ושמואל חד אמר כשרה וחד אמר פסולה וקא מיפלגי בדרכי אלעזר דרבי אלעזר רמי קראי אהדדי כתיב ויאמר בגדתם גלו אלי היום אבן גדולה וכתיב ויאמר שאול פוצו בעם ואמרתם להם הגישו אלי איש שורו ואיש שיהו ושחטתם בזה ואכלתם ולא תחטאו לה' לאכול על הדם ויגישו כל העם איש שורו בידו הלילה וישחטו שם מר משני כאן בחולין כאן בקדשים ומר משני כאן בקדשי במה גדולה כאן בקדשי במה קטנה (זבחים ק"כ, א)

מחלוקת זו יש להקביל לדין 'שחיטה בלילה' במקדש: 'יום העבודה' במקדש מתקיים אך ורק ביום, כפי שעולה מהפסוק "ביום צוותו" (ויקרא ז' לח), על פי דרשת הגמרא במגילה כ', ב ובזבחים צ"ח, א וכך ביאר הרמב"ם בפירושו למשנה במגילה:¹⁷

¹⁵ להרחבה בגדרי ההקרבה, ניתן לעיין באנצ' תלמודית בערך 'במה', תחת הכותרת 'קרבנות בבמה קטנה'.

¹⁶ יש להעיר שבגירסת רש"י (קכ. ד"ה 'ה"ג') המחלוקת מסודרת יותר.

¹⁷ אולי ניתן להעלות מדבריו בהקדמה למסכת זבחים שההקרבה יכולה להתבצע ביום, אך עבודה אולי ניתן לעבוד בלילה, שהרי שם כתב: "ושאין מקריבין מהן קרבן אלא ביום לפי שנאמר ביום צוותו את בני ישראל וכו', ובא בקבלה ביום ולא בלילה", אלא שעל פי פירושו במגילה נראה שהלימוד אכן מוסב על יום העבודה, ולא על מעשה ההקרבה. חשוב להדגיש שאמנם הראשונים (מגילה כ', ב) חלוקים האם שחיטה נלמדת אף היא מפסוק זה, שהרי היא כשרה בזר וממילא ניתן להגדיר אותה כ'פחות עבודה'. אך ברי שהרמב"ם סבור שאין להבנה זו מקום,

וכל מיני העבודות שהזכיר לא יהיו אלא ביום שני' ביום צותו את בני ישראל להקריב את קרבניהם, ביום ולא בלילה (פיהמ"ש מגילה ב', ו)

אם כן, ניתן להבין שמחלוקת רב ושמואל היא בשאלה ששאלנו – האם זהו פורמט מקביל לעבודה במקדש, וממילא, כשם שאין עבודה במקדש בלילה כך גם בבמה; או שמא מכיוון שמדובר בפורמט פולחני עצמאי אין כלל קשר לכך שאסור לעבוד במקדש בלילה. ממחלוקת זו, ניתן להתקדם לשאול באופן כללי – האם ישנה השוואה בין דינים הנוהגים בבמה מסודרת לבמה קטנה, או שמא יש להתייחס לבמה קטנה כאל פורמט פולחני חריג.¹⁸

2. נכרי מקריב

הברייתא בזבחים מגדירה שכל איסור שחוטי חוץ נידון רק בישראל, שהרי התורה התייחסה בפירוש לבני ישראל כאשר אסרה אותו, וממילא נכרים אינם שייכים באיסור זה. הנפק"מ העולה מדין זה היא שנכרי יכול להקריב בבמה כל אימת שירצה:

אמר מר ועובדי כוכבים בזמן הזה רשאים לעשות כן מנא ה"מ דת"ר דבר אל בני ישראל בני ישראל מצווין על שחוטי חוץ ואין העובדי כוכבים מצווין על שחוטי חוץ לפיכך כל אחד ואחד בונה לו במה לעצמו ומקריב עליה כל מה שירצה

(זבחים קט"ז, ב)

נראה שחוסר התייחסות לנכרים באיסור זה מפקיע מהם כל דרישה לחיובים פורמאליים בהקרבה. אלא שהרמב"ם הבין שיש לדייק בברייתא, ולהבין שכפי שהישראלים מחוייבים בבניית במה כדי להקריב, הנכרים חייבים אף הם לבנות בניין שישמש כמקום הקרבה, ולא להקריב סתם כבדרך אגב כל אימת שירצו:

והנכרים מותרין להקריב עולות לשם בכל מקום, והוא שיקריבו בבמה שיבנו

(הל' מעשה הקרבנות, י"ט, טז)

נראה אם כן שההגדרה הפורמאלית תחייב הקרבה במבנה של במה, וממילא 'עבודה' פורמאלית תתבצע על ידי עכו"ם, וגדריה יהיו כשל עבודה מקדשית לכל דבר ועניין. אלא שהשפת אמת¹⁹ בסוגין – בעקבות קושיית התוס' על שיטת ר' יוסי בפ"ד – מגדיר מחדש ומחלק בין שני סוגים של קרבנות עכו"ם: קרבן שמקדישו הנכרי מתחילה, וכלפיו יחול גם

וכפי שפסק בריש פ"ד מהל' מעשה הקרבנות ששחיטה זריקה נעשות ביום, וזאת ע"פ הילפותא של 'ביום צוותו', וכן עולה להדיא בירושלמי (מגילה פ"ב ה"ו).

¹⁸ כך בדיוק עושה הקרן אורה ע"א, המרחיב מדין זה ושואל האם דינים נהגים גם בבמה קטנה, וממילא מבאר את מחלוקתם של רב ושמואל כפי שהצגנו.

¹⁹ להלן 'שפ"א'.

איסור כרת העולה מדברי ר' יוסי במשנה,²⁰ וקרבת שמקריב העכו"ם בבמה ללא הקדש מוקדם, שעליו דנים בסוגין.

הוא מסביר שלא שייך להגדיר בקרבן האחרון כרת מדין שחוטי חוץ, שהרי חוסר ההקדשה שבו מפקיע אותו מיכולת הבאה "אל פתח אוהל מועד", וממילא, דין זה אינו שייך בו, אלא רק איסור 'הקרבה בחוץ':

והי' אפשר לומר דבאמת בדין לא שייך קרבן רק שמקדישו תחלה ובוזה חייבה תורה כרת וגם קדשי עכו"ם כן אבל קרבנות עכו"ם בכמה י"ל דהוי בלי הקדש כלל מקודם ולהכי לית בהו דין שחוטי חוץ דאינו ראוי לפתח א"מ כיון שלא הקדישו רק מ"מ איסור איכא (שפת אמת, זבחים קט"ז, ב ד"ה 'בגמרא')

אם כן, נראה שלדעת השפ"א, על אף שלבמת ההקרבה חייב להיות גדר פורמאלי, מעשה ההקרבה של עכו"ם אינו עונה להגדרה הבסיסית של 'עבודה', שהרי לא שייך בו 'שם קרבן' בגלל הפורמט שבו הוא קרב. מבין השיטין עולה ההבנה שקרבן ישראל בבמה ודאי שיש בו 'שם עבודה', שהרי ישראל מעלה בבמה רק נדרים ונדבות שיש בהם הקדשה תחילה, ועל כן ניתן להגדיר את עבודתו כ'עבודה' רגילה בפורמט מקביל לזה המקדשי.

3. צורך ב'נבחר' מקריב

כיוון נוסף שדרכו אפשר לבחון האם פורמט העבודה בבמה מקביל למקדש, הוא בשאלה האם ישנו ערך באדם 'נבחר' שיקריב, כפי שבמקדש דווקא 'שלוחי דרחמנא' מקריבים, ולא כל אדם באשר הוא.

מהמשנה בפרק האחרון בזבחים אכן עולה כיוון שכזה ביחס לבכורות:

עד שלא הוקם המשכן היו הבמות מותרות ועבודה בבכורות משהוקם המשכן נאסרו הבמות ועבודה בכהנים (זבחים י"ד, ד)

מדברי המשנה עולה הקבלה ברורה בין עבודת הכהנים במקדש לבין עבודת הבכורות בבמה.

הרמב"ם בפיהמ"ש הבין שזהו דין חיובי בבמה:

בא בקבלה שזה שנאמר וישלח את נערי בני ישראל שהם הבכורות, לפי שהעבודה תמיד לא היתה אלא בבכורות מאדם עד משה רבינו.

²⁰ פרק ד', משנה ה.

מקורם של דברי הרמב"ם הללו בירושלמי, המבאר שבגדיו של עשו המוזכרים במקרא שימשו אותו לכהונה גדולה, שהרי היה הבכור וממילא הוגדר כ'נבחר' להקריב בבמה:²¹

מאיכן קשט הקושט הזה שתהא עבודה בבכורות מן הדין קרייה כי לי כל בכור ביום הכותי כל בכור בארץ מצרים וגו' וכתוב ובכל אלהי מצרים אעשה שפטים וגו' קודם לכן מה היו עושין ותקח רבקה את בגדי עשו בנה הגדול החמודות אשר אתה בבית מהו החמודות שהיה משמש בכהונה גדולה. (מגילה א', יא)

הגמרא במנחות בדף ו', ב דנה בשיטת בן בתירה, המכשיר עקרונית עבודה בשמאל בעבודת הכהן הגדול ביום הכיפורים, שבה הוא נעזר בשמאלו בעת הרמת המחתה, ומביאה לדוגמא מספר פסולים בהם ניתן לומר היתר עקרוני הנובע מנסיבות ומקרים מסוימים.

כחלק מהדוגמאות מעלה הגמרא את האפשרות ללמוד מבמה שאין צורך בכיהון לקדשי מזבח, ובהסבירה מדוע לא ניתן לפסול השוואה זו, הגמרא מביאה ברייתא מזבחים הלומדת דין 'יוצא' מבמה.

רש"י מסביר שההו"א לפסול את הלימוד היא שאין דמיון בין המקרים, שהרי בזמן היתר הבמות עדיין לא נבדל אהרון, ועל כן לא ניתן לדבר על צורך ב'כיהון':

וכי תימא מבמה לא ילפינן - דעדיין לא נבדל אהרן (רש"י מנחות ו', ב ד"ה 'וכי')

מדברי רש"י עולה שההו"א שלא להשוות בין במה למזבח היא עקרונית, שכן בעבודה בבמות מדובר על הקרבה כאשר עדיין לא קיים פורמט הקרבה ישראלי נורמלי שבו יש 'נבחר מקריב', על אף שהפורמט קיים בבמה כפי שראינו מדברי המשנה בזבחים קודם לכן. משמע מכך, שלאחר שאהרון יבדל ויבחר להקריב, ההיקש בודאי יהיה קביל, וניתן יהיה ללמוד מבמה שאין צורך בכיהון.

אפשר להציע שטיעון זה יעלה מההבנה שהצענו – לאחר שיקום פורמט עבודה פורמאלי ומסודר, הבמה כבר לא תהווה מוקד משמעותי בעולם הקרבנות והזיקה בין בני האדם לבוראם, ועל כן כבר לא יהיה בה דין 'נבחר מקריב'.

4. הזר הכהן

דברים אלו מסתדרים לכאורה עם הסוגיות העוסקות בזר המקריב בבמה, אלא שיש לחדד מחלוקת העולה בין המקורות – האם זר מקריב בבמה משום שאין דין של 'נבחר מקריב',

²¹ כשיטת הפני משה' ולא כפי שמפרש קה"ע: "כלומר מקודם עד שלא נבחרו הבכורות מפי הדבור ועשו העבודה מעצמן היתה ג"כ בבכורות כדריש מדכתיב ותקח רבקה וגו' מה החמודות וכי הכתוב משבח לבגדיו של עשו אלא ע"ש שהיה משמש בהן בכהונה גדולה שהיה בכור ונרמז בבנה הגדול ומדכתיב עלה בגדי החמודות" (ד"ה 'קודם').

ולכן אין שום צורך באופי 'כהני', או שמא התורה הרחיבה את היתר ההקרבה בבמה גם לזרים.

האפשרות הראשונה עולה בהדיא מדברי המשנה שהבאנו בתחילת דברינו,²² הסבורה שאין כלל דין 'כיהון' בבמה, ולומדת זאת מפסוק המייחד את זריקת הכהן במזבח,²³ וממילא משמע שצורך זה לא קיים בבמה. הבנה זו מסבירה את הדין המורחב המובא בתו"כ, הנלמד מ'זרק הכהן' – גם נשים ועבדים, קטנות וקטנים כשרים לעבוד בבמה:²⁴

וזרק הכהן את הדם על מזבח ה', זריקת כהן במזבח, ואין זריקת כהן בכמה אלא אף

הגרים אף הנשים אף העבדים כשרים בבמה

(ספרא אחרי מות פרשה ו פ"ט אות ז)

בפשטות, נראה להסביר שמכיוון שבבמה אין גדרי 'עבודה' ממילא אין צורך ב'כיהון' כלשהו, ועל כן כל המנויים במדרש מותרים ממילא בהקרבה.²⁵ אלא שמדרשת ר' יהודה בגמרא עולה כיוון אחר לחלוטין:

ורבי יהודה אמר לך כי כתיב הישר (בעיניו) הוא דכתיב אבל בכמה גדולה אפילו

חובות נמי ליקרוב אלא הא כתיב איש לאו למימרא דאיש ישירות הוא דליקרוב הא

חובות לא ליקרוב כי כתיב איש להכשיר את הזר זר מוזרק הכהן את הדם על מזבח ה'

נפקא מהו דתימא ליבעי קדוש בכורות כמעיקרא קא משמע לן (זבחים ק"ח, א)

מדברי ר' יהודה עולה ההבנה שכדי שזר יוכל להקריב בבמה, התורה צריכה לרבות, ולהוסיף אותו לאוכלוסיית המקריבים ('איש' להכשיר את הזר), וממילא עולה ההו"א שיהיה צורך לקדש אותו כדי שיעבוד בפועל, כמו שקודשו הבכורות לעבודה.

מהבחנה זו בדברי ר' יהודה עולה ההבנה ביחס לשאלתנו, שאמנם אין צורך ב'נבחר מקריב', שהרי אין גדר 'נבחרות' בזר, אך בכל זאת ישנה דרישה ל'כיהון' מסויים.

²² זבחים י"ד, י.

²³ 'זרק הכהן', ראה: זבחים ק"ט, ב.

²⁴ מסקנת הספרא מובאת גם בתוספתא בזבחים (ג, ט), אך ללא הילפותא של התו"כ בדין 'זרק הכהן'.

²⁵ יש להעיר שר' אהרון הסיק ישירות מכשרות עבודת זר בבמה, הנלמדת בסוגיות מהפס' 'זרק הכהן' ש'עבודה' אינה קיימת בבמה: "עבודה בבמה כשירה בזר, ולפיכך נצטרך לומר ששני היסודות של הפקעת זר בטלים בבמה. היסוד של קירבה לגבי מזבח לא קיים כאן משום שאנו לא נמצאים בתוך מקום מקודש כמו העזרה. היסוד של עבודה לא קיים משום שכנראה גם ברמת העבודה הבמה נחותה מהמקדש. אלא שנקודה זו אינה מובנת מאליה, ועל כן נדרש פסוק למעט במה. פסוק זה אכן מופנה לפן העבודה שדורש כהן דווקא במקדש, ולא לפן של קירבה לגבי מזבח. עניין זה מדגיש את העצמאות של פסלות זר כדין בעבודה" (שיעורי הרא"ל, זבחים עמ' 351).

ז. אישיותו של הזר

לאחר בירור הגדרות אלו – מהי הבמה ומהם כללי העבודה בה, נראה לשטוח ולפשט את סברות הראשונים בגדרי עבודת זר. מהר"ם מסביר בתשובה²⁶ את דברי המדרש המלמד על שלש עבירות שנעשו בעולתו של שמואל: 'היא ועורה ומחוסר זמן ולוי'.²⁷ מהר"ם שואל מדוע לוי פסול, הרי עבודת זר הותרה בבמה. בעקבות קביעה זו של המדרש, נאלץ מהר"ם להסביר את בעיית עבודת הלוי בבמה על פי האיסור "גם הם גם אתם – אתם בשלהם והם בשלכם במיתה",²⁸ שהרי 'כיהון' עודנו נדרש בבמה, רק שהתורה בחרה להרחיב אותו אף לזרים. ממילא, אם לוי אינו מוכר כ'זר' שהתורה התירה לעבודת במה, איסורא אכתי רביע עליה:

נראה לי דזר כשר אבל לוי פסול הוא, דדרשינן בפ"ב דערכין 'ולא ימותו גם הם גם אתם אתם בשלהם והם בשלכם במיתה, הם בשלהם אינו במיתה אלא באזהרה, וכיון דאתקיש כהנים ולויים להדדי, כי היכי דכהנים לא אשכחן דאשתרי לעשות עבודת הלויים אפילו בבמה, הכי נמי לויים לא הותר להם עבודת כהנים, ודוקא זר מכשרינן בכהונה, אבל לויים לא יעשו אלא עבודה המסורה להם.

הבנה דומה עולה מדברי הר"ן, המשווה במפורש בין יחס הזר העובד לבמה לבין יחס הכהן המשרת למזבח:

משום דבבמה עיקר הכשרו בכך דזר לגבי במה ככהן לגבי מזבח (ר"ן נדה מ', ב)

על פי הגדרת מהר"ם והר"ן את הזר כגברא כשר לעבודת במה, מובן שבמה היא מקום המוגדר בו שם 'עבודה' מבחינה פורמאלית, ולפי זה, נראה שסבורים מהר"ם והר"ן שבמה מוגדרת כ'מזבח' קטן, שהרי הכלל הפורמאלי של איסורי העבודה ללויים או עצם ההכרה בזר כ'כהן הבמה', ידחק אותנו להכיר בבמה כמקום בעל חוקים וכללים מוגדרים, ולא כמקום פרוץ שניתן לבצע בו טקסי פולחן.

לעומתם, נראה שיש להעמיד את שיטת הרמב"ן,²⁹ המנגיד את ההיתר הכללי לכל ישראל לעבוד בבמה, אל מול מקום מוסדר ומסודר שבו יש כללים שנחקקו כדי להגדיר את אופי המקום, כך שיהווה אנטי-תזה מוחלטת לפורמט הקדום:

²⁶ שו"ת מהר"ם מרוטנברג, כת"י אמסטרדם, ח"ב סי' קמט [ריח].

²⁷ ויקרא רבה, פרשת אחרי מות, פרשה כב, סימן ט.

²⁸ ערכין יא:

²⁹ שמשלשונו יתכן שיש לדייק שהוא מעמיד סברה כנגד חז"ל בגמרא בזבחים: "וכל זה שהזכרתי על הבכורים (לעיל פסוקים א ה) הוא על דרך רבותינו (זבחים ק"ב, ב) שאומרים כי העבודה היתה לבכורות. אבל על דרך הפשט... (רמב"ן במדבר ט"ז, יט).

אבל על דרך הפשט, היו כל ישראל תחלה ראויים לעבודת הקרבנות כי כן הוא הדין לעולם בכמות יחיד, ונבחר אהרן לעבודת המשכן והמקדש (רמב"ן במדבר ט"ז, יט) על בסיס ההנחה שהבמה מהווה מקום הקרבה 'פיראטי', טוען הרמב"ן ששאלת ה'כיהון' והזרות אינה רלוונטית כלל, שהרי פורמט עבודה במקום שכזה אינו בנמצא, מפני שכל מהות ההקרבה היא ליצור תדר מתאים לקשר שהאינדיבידואל מעונין לקיים עם בוראו.

*

בנימה אישית, ארצה להסביר כיצד מאמר זה משקף את שהותי בין כתלי הישיבה בחמשת השנים האחרונות. מאמר זה נרקם בסוף אחת החבורות בקדשים של מו"ר הרב משה, כאשר שיטת הר"ן נזרקה לאוויר החדר כדבר פשוט שיש לקבל, ועלו בי תהיות על הבנתו הפשטנית לכאורה. פיתוח העמדה האישית יחד עם ערך החתירה לדיוק וביורר מחודד אותן ספגתי בישיבה, הן אלו שאפשרו לי להעלות על הכתב ולנסח את האלטרנטיבות לשיטת הר"ן.

במהלך הכתיבה עלה רובד נוסף מתוך הדיון – מקומה של עבודת ה' האישית, החורגת מתוך המיינסטרים לעבר מימוש רגשות דתיים הנובעים מתשוקת הרעיה לדודה, ומפעפעים ועולים בליבו של האינדיבידואל. גם לתפיסות אלו מצאתי דירה בין כתלי הישיבה, המכילה ומטפחת את עובד ה' באשר הוא שם על אף השוני החזותי והמעשי בין יושבי בית המדרש, וגם על זו ברצוני להכיר תודה.